

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 kwietnia 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jarosław Sobutka (przewodniczący)

SSN Leszek Bielecki (sprawozdawca)

SSN Romuald Dalewski

w sprawie z odwołania M. S.

od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Jaśle

o zasiłek chorobowy, zasiłek opiekuńczy i zasiłek macierzyński,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń

Społecznych w dniu 23 kwietnia 2024 r.,

skargi kasacyjnej odwołującej się od wyroku Sądu Okręgowego w Krośnie

z dnia 30 czerwca 2022 r., sygn. akt IV Ua 16/22,

I. oddała skargę kasacyjną,

**II. zasądza od M. S. na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
Oddziału w Jaśle kwotę 240,00 (dwieście czterdzieści złotych)
wraz z odsetkami, o których mowa w art. 98 § 1¹ k.p.c. tytułem
zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu
kasacyjnym.**

Leszek Bielecki Jarosław Sobutka Romuald Dalewski

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w Krośnie IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z 30 czerwca 2022 r., IV Ua 16/22, oddalił apelację odwołującej się M. S. od wyroku Sądu Rejonowego w Krośnie z 18 stycznia 2022 r., IV U 187/18, oddalającego jej odwołanie od czterech decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Jaśle z 13 marca 2018 r. odmawiających przyznania jej prawa do zasiłku chorobowego, zasiłku macierzyńskiego oraz zasiłku opiekuńczego za sporne okresy wskazane w decyzjach oraz zobowiązujących do zwrotu nienależnie pobranych zasiłków.

W sprawie tej ustalono, że organ rentowy decyzjami z dnia 13 marca 2018 r. odmówił odwołującej się prawa do zasiłku chorobowego za okres od 1 lipca do 1 sierpnia 2014 r. oraz od 4 sierpnia 2014 r. do 4 stycznia 2015 r. (decyzja nr: [...]), odmówił prawa do zasiłku chorobowego za okres od 18 stycznia do 30 kwietnia 2016 r. oraz od 26 maja do 30 września 2016 r. (decyzja nr: [...]), odmówił prawa do zasiłku macierzyńskiego za okres od 5 stycznia do 24 maja 2015 r., od 25 maja do 5 lipca 2015 r., oraz od 6 lipca 2015 r. do 1 stycznia 2016 r. (decyzja nr: [...]), odmówił prawa do zasiłku opiekuńczego za okres od 1 do 25 maja 2016 r. (decyzja nr: [...]) oraz zobowiązał ją do zwrotu niezależnie pobranych świadczeń za wskazane okresy wraz z odsetkami. W uzasadnieniu powyższych decyzji organ rentowy wskazał, że odwołująca się podlega ubezpieczeniom społecznym jako pracownik u płatnika składek M. M. w pełnym miesięcznym wymiarze czasu pracy z minimalnym wynagrodzeniem za pracę obowiązującym w danym roku kalendarzowym.

Sąd Rejonowy w Krośnie wyrokiem z 18 stycznia 2022 r., IV U 187/18, zmienił zaskarżone przez odwołującą się decyzje organu rentowego w zakresie zasądzonych odsetek i ustalił, że jest ona zobowiązana do ich zwrotu od dnia doręczenia decyzji zobowiązującej do zwrotu nienależnie pobranych zasiłków do dnia zapłaty, w pozostałym zakresie odwołania oddalił. Uzasadniając swoje stanowisko powołał się na wyrok Sądu Najwyższego z 10 sierpnia 2017 r., I CSK 30/17, i wskazane w jego uzasadnieniu orzecznictwo, iż bezspornym jest, a wynikającym z prawomocnej decyzji administracyjnej Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Jaśle z dnia 2 stycznia 2018 r., znak [...], to, że odwołująca

podlega od 23 marca 2013 r. ubezpieczeniom: emerytalnemu, rentowym, chorobowemu i wypadkowemu jako pracownik u płatnika składek M. M. w pełnym miesięcznym wymiarze czasu pracy z minimalnym wynagrodzeniem za pracę obowiązującym w danym roku kalendarzowym. Sąd uznał wypłacone zasiłki w zawyżonej wysokości za świadczenie nienależnie pobrane. W jego ocenie nie było podstaw prawnych do wypłaty przez organ rentowy spornych zasiłków w wysokości liczonej od podstawy wymiaru składek wyliczonej od wynagrodzenia powyżej minimalnego obowiązującego w danym roku kalendarzowym za powyższy okres, lecz fakt ten został potwierdzony dopiero po wypłacie powyższych świadczeń. Tylko na skutek zawarcia przez płatnika składek oraz odwołującą się umowy - aneksu zmierzającego do obejścia prawa oraz sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, jedynie po to by osiągnąć nieuzasadnione świadczenia z ubezpieczenia chorobowego w znacznej wysokości, co skutkowało nieważnością umowy. Sąd pierwszej instancji, powołując się na uzasadnienie wyroku w sprawie IV U 179/18 wskazał, iż wyłącznie na skutek zawinionego wprowadzenia w błąd organu rentowego przez płatnika składek oraz odwołującą się, działających w porozumieniu - stron nieważnej umowy o pracę, których cel był ukierunkowany jedynie na uzyskanie zawyżonych świadczeń ubezpieczeniowych, nastąpiła wypłata nienależnie pobranych świadczeń.

Powyższy wyrok apelacją zaskarżyła odwołująca się wnosząc o jego uchylenie, zniesienie postępowania przez Sądem pierwszej instancji i przekazanie temu Sądowi sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie o zmianę zaskarżonego wyroku i uwzględnienie złożonego odwołania poprzez zmianę zaskarżonych decyzji i przyznanie odwołującej się prawa do zasiłku chorobowego, opiekuńczego i macierzyńskiego w okresach wskazanych enumeratywnie w każdej z zaskarżonych decyzji oraz ustalenie, że w związku z tym odwołująca nie ma obowiązku zwrotu wypłaconych jej zasiłków chorobowego, macierzyńskiego i opiekuńczego jako świadczeń nienależnie pobranych wraz z należnymi odsetkami.

Sąd Okręgowy rozpoznając przedmiotową apelację nie znalazł podstaw do jej uwzględniania. W pierwszej kolejności, odnosząc się do podniesionego zarzutu nieważności postępowania, stwierdził, że powołana przez odwołującą się nieważność z art. 379 pkt. 5 k.p.c. nie miała miejsca. Odwołująca nie wносиła bowiem

o przeprowadzenie rozprawy, jak również nie składała wniosku o przeprowadzenie dowodu z osobowych źródeł dowodowych w postaci przesłuchania jej w charakterze strony, zatem Sąd mógł rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym. Dalej Sąd odwoławczy wskazał, iż bezspornym było, a wynikającym z prawomocnej decyzji organu rentowego z 2 stycznia 2018 r., że odwołująca od 23 marca 2013 r. podlegała ubezpieczeniom: emerytalnemu, rentowym, chorobowemu i wypadkowemu jako pracownik u płatnika składek M. M. w pełnym miesięcznym wymiarze czasu pracy z minimalnym wynagrodzeniem za pracę obowiązującym w danym roku kalendarzowym. Zostało to prawomocnie przesądzone w wyroku Sądu Okręgowego w Krośnie z 3 października 2019 r., IV U 179/18, a zatem decyzja z dnia 2 stycznia 2018 r. znak: [...] jest prawomocna. Dlatego też nie było podstawy prawnej do wypłaty przez organ rentowy zasiłku chorobowego, zasiłku macierzyńskiego i zasiłku opiekuńczego w wysokości liczonej od podstawy wymiaru składek wyliczonej od wynagrodzenia powyżej minimalnego obowiązującego w danym roku kalendarzowym za powyższy okres. A zatem skoro fakt ten został potwierdzony przez organ rentowy dopiero po wypłacie powyższych świadczeń to osoba, która pobrała nienależne świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest zobowiązana do jego zwrotu, wraz z odsetkami. Za kwoty nienależnie pobranych świadczeń uważa się m. in. świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie nieprawdziwych zeznań lub fałszywych dokumentów albo w inny przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd organu wypłacającego świadczenia przez osobę pobierającą świadczenia. Tylko zawarcie przez odwołującą się i płatnika składek umowy - aneksu zmierzającego do obejścia prawa oraz sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, jedynie po to, by osiągnąć nieuzasadnione świadczenia z ubezpieczenia chorobowego w znacznej wysokości, skutkowało nieważnością umowy. Sąd pierwszej instancji wprost wskazał, że wyłącznie na skutek zawinionego wprowadzenia w błąd organu rentowego przez płatnika składek oraz odwołującą się, działających w porozumieniu stron nieważnej umowy o pracę, których cel był ukierunkowany jedynie na uzyskanie zawyżonych świadczeń ubezpieczeniowych, nastąpiła wypłata nienależnie pobranych świadczeń. Konsekwencją negatywnej oceny przez Sąd drugiej instancji zarzutów, tak w zakresie naruszenia przepisów

prawa procesowego, jak i w konsekwencji przepisów prawa materialnego, było oddalenie apelacji jako bezzasadnej.

Wyrok Sądu Apelacyjnego skargą kasacyjną zaskarżyła w całości odwołująca się, zarzucając naruszenie art. 84 ust. 1 w związku z art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2024 r., poz. 497 ze zm., dalej jako ustawa systemowa) przez: (-) niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie, że wypłacone skarżącej świadczenia stanowią świadczenia nienależnie, pobrane w sytuacji gdy w rzeczywistości świadczenia te nie posiadały cech świadczenia nienależnie pobranego określonych w ww. przepisach prawa, w szczególności nie zostały one wypłacone na podstawie nieprawdziwych zeznań lub fałszywych dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzania w błąd organu wypłacającego świadczenia przez osobę pobierającą świadczenia; (-) całkowite pominięcie, że warunkiem koniecznym uznania wypłaconych świadczeń jako mających charakter świadczeń nienależnie pobranych jest jednoznaczna świadomość osoby, która takie świadczenie pobrała o braku prawa do niego oraz uznanie, że skarżąca w dacie wystąpienia z wnioskiem o wypłatę należnych jej świadczeń w sposób świadomy wprowadziła w błąd organ rentowy; (-) niewłaściwe zastosowanie polegające na zobowiązaniu skarżącej do zwrotu pobranych świadczeń, mimo że otrzymane kwoty w oparciu o wyżej powołane przepisy ustawy systemowej nie stanowiły nienależnie pobranych świadczeń albowiem w chwili pobierania wskazywanych w zaskarżonych decyzjach ZUS świadczeń skarżąca była przekonana że ww. świadczenia jej się należą pozostając w całkowitym zaufaniu do wydanych w tym zakresie decyzji ZUS, a to oznacza, że nie doszło do ziszczenia się przesłanek z art. 84 ust. 2 ustawy systemowej.

Wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenie o kosztach procesu z uwzględnieniem kosztów dotychczasowego postępowania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz orzeczenie co do istoty sprawy, zgodnie z żądaniem apelacji przez uwzględnienie powództwa oraz zasądzenie na rzecz skarżącej kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną organ rentowy wniósł o jej oddalenie oraz o zasądzenie na jego rzecz od skarżącej kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się niezasadna.

Skarga kasacyjna jest oparta o przesłankę z art. 398⁹ § 1 pkt 4 k.p.c., a więc, że jest oczywiście uzasadniona.

Skarżąca zarzuca Sądowi odwoławczemu naruszenie prawa materialnego: art. 84 ust. 1 w związku z art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2024 r., poz. 497 ze zm.) zwanej dalej ustawą systemową.

Stosownie do art. 84 ust. 1 i art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej, osoba, która pobrała nienależne świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest obowiązana do jego zwrotu wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego, z uwzględnieniem ust. 11. Odsetki, z zastrzeżeniem ust. 1a, są naliczane od dnia następującego po dniu wypłaty świadczenia do dnia spłaty. Za kwoty nienależnie pobranych świadczeń uważa się świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie nieprawdziwych zeznań lub fałszywych dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzania w błąd organu wypłacającego świadczenia przez osobę pobierającą świadczenia.

Spór w rozpoznawanej sprawie dotyczył wypłaconych skarżącej świadczeń z ubezpieczenia społecznego (zasiłek chorobowy, opiekuńczy i macierzyński) oraz zwrotu tych świadczeń obliczonych od podstawy wymiaru ponad kwoty przewyższające minimalne wynagrodzenie za pracę obowiązujące w danym roku kalendarzowym, wraz z odsetkami – w terminach i kwotach podanych w zaskarżonym wyroku.

W ocenie skarżącej, Sądy obydwu instancji bezpodstawnie przyjęły, że zawarcie przez skarżącą i płatnika składek umowy/aneksu zmierzało do obejścia prawa i było sprzeczne z zasadami współżycia społecznego oraz dokonane po to, by

osiągnąć nieuzasadnione świadczenia z ubezpieczeń społecznych w znacznej wysokości.

W ocenie organu rentowego, zarówno umowa o pracę, jak i aneks są nie tylko nieważne (co zostało prawomocnie przesądzone), ale i umowy te zawierane były w celu umożliwienia Skarżącej pobrania oczywiście zawyżonych i nienależnych jej świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Organ rentowy zwraca również uwagę, iż analogiczny mechanizm zatrudnienia uwidaczniał się i w innych sprawach z odwołań płatnika składek, tj. M. M..

Zgodnie z orzecnictwem, płatnik-pracodawca jest zobowiązany do zwrotu świadczeń zasiłkowych w nienależnie zawyżonych kwotach, jeżeli - działając instrumentalnie (w szczególności, gdy istnieją powiązania rodzinne lub osobiste między pracownikiem a pracodawcą) - ustala wynagrodzenie za pracę jaskrawo nieadekwatne do powierzonych pracownikowi obowiązków (zastosowanie w tej ocenie ma wzorzec racjonalnego pracodawcy kierującego się "wyceną" pracy na określonych stanowiskach, funkcjonującą na ogólnym rynku pracy w danym regionie) – wyrok Sądu Najwyższego z 17 listopada 2022 r., sygn. akt I USKP 132/21, OSNP 2023 nr 8, poz. 93. Organ rentowy może domagać się zwrotu nienależnie pobranego świadczenia jedynie wówczas, gdy ubezpieczonemu można przypisać złą wolę. Obowiązek zwrotu obciąża tylko tego, kto przyjął świadczenie w złej wierze, wiedząc, że mu się ono nie należy, co dotyczy przede wszystkim osoby, która została pouczona o okolicznościach, w jakich nie powinna pobierać świadczeń. Wypłacenie świadczenia w sposób, na który nie miała wpływu wina (zła wola) świadczeniobiorcy, nie uzasadnia natomiast powstania po stronie osoby ubezpieczonej obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia (wyrok Sądu Najwyższego z 22 lutego 2023 r., III USKP 50/22, LEX nr 3552842).

Przechodząc na grunt rozpoznawanej sprawy, należy wskazać, że orzecnictwem, jednolicie przyjmuje się, że organ rentowy może kwestionować zarówno sam tytuł ubezpieczenia społecznego, jak i ustaloną podstawę wymiaru składek (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 16 stycznia 2014 r., I UK 235/13, LEX nr 1444493; z 10 lipca 2014 r., II UK 454/13, LEX nr 1495840; z 13 stycznia 2016 r., III UK 53/15, LEX nr 1984624; z 13 września 2016 r., I UK 455/15, LEX nr 2122404; z 10 maja 2017 r., I UK 184/16, LEX nr 2305920; z 21 marca 2019 r., II UK 554/17,

LEX nr 2638582 oraz postanowienia: z 29 sierpnia 2018 r., II UK 438/17, LEX nr 2538834; z 29 maja 2019 r., II UK 214/18, LEX nr 2690937). W aspekcie podstaw wymienionych w art. 58 k.c. - z punktu widzenia ubezpieczeń społecznych - może być więc kontestowany rodzaj stosunku prawnego łączącego strony (por. uchwałę Sądu Najwyższego z 27 kwietnia 2005 r., II UZP 2/05, OSNP 2005 nr 21, poz. 338; wyroki: z 4 sierpnia 2005 r., II UK 16/05, OSNP 2006 nr 11-12, poz. 191; z 9 sierpnia 2005 r., III UK 89/05, OSNP 2006 nr 11-12, poz. 192). W kwestii tej wypowiadał się również Trybunał Konstytucyjny, aprobuując prawo organu rentowego do kontroli samego tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym (por. wyrok z 29 listopada 2017 r., P 9/15, OTK-A 2017 Nr 7, poz. 8). Oznacza to, że organ rentowy może kwestionować ważność czynności prawnych (w całości lub w części) także wtedy, gdy samo dokonanie czynności prawnych lub ich treść mogą być uznane za nieważne w zakresie prawa ubezpieczeń społecznych (ze skutkiem dla podlegania ubezpieczeniom społecznym). Podstawą stwierdzenia nieważności czynności prawnej może być próba obejścia prawa (art. 58 § 2 k.c.), polegająca na świadomym osiąganiu korzyści z systemu ubezpieczeń społecznych kosztem innych uczestników tego systemu. Okoliczności towarzyszące zawarciu aneksu do umowy o pracę, co do zasady istotne (pomocne) przy kwalifikacji takiej umowy, na gruncie niniejszej sprawy, dały Sądom wystarczające podstawy do przyjęcia nieważności aneksu do omawianej umowy pracę z przyczyn wskazanych w art. 58 § 1 i 2 k.c. w związku z art. 300 k.p. Ponadto, należy zwrócić uwagę, że na mocy art. 365 § 1 k.p.c., Sąd był związany orzeczeniem Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie (sygn. akt IV U 179/18).

Zwraca się przy tym uwagę, że Sąd Najwyższy zgodnie z art. 398¹³ § 2 k.p.c. jest związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia. Związanie to wyklucza nie tylko przeprowadzenie w jakimkolwiek zakresie dowodów, lecz także badanie, czy sąd drugiej instancji nie przekroczył granic swobodnej ich oceny. Z tego punktu widzenia każdy zarzut skargi kasacyjnej, który miałby na celu polemikę z ustaleniami faktycznymi sądu drugiej instancji, chociażby pod pozorem kwestionowania wykładni lub niewłaściwego zastosowania określonych przepisów prawa materialnego, z uwagi na jego sprzeczność z art. 398³ § 3 k.p.c. jest *a limine* niedopuszczalny (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., II CSK 695/18, LEX nr 3049035).

Biorąc powyższe pod uwagę, orzeczono jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c., zaś o kosztach na podstawie art. 98 § 1 i § 1¹ k.p.c.

[SOP]

[ms]